

УДК 658.153

*М.Я. ДЕМ'ЯНЕНКО, доктор економічних наук, професор,
академік НААН, завідувач відділення фінансів, обліку та інвестицій
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Ефективність оборотних засобів у сільському господарстві: теорія, методологія, практика

Постановка проблеми. Без визначення ефективності функціонування оборотних засобів управляти ними в ринкових умовах на засадах самофінансування практично неможливо. Тим більше, що за своєю сутністю оборотні засоби є складною економічною категорією і вони мають широкий діапазон взаємодії впливу – на виробничій стадії оборотні засоби забезпечують безперервність процесу виробництва, на стадії обігу – просування виробленої продукції до споживача. У сукупності оборотні засоби забезпечують безперервність кругообігу, оскільки затримка просування авансованої вартості на будь-якій стадії негативно позначається на стані загального кругообігу.

Ця проблема, тобто забезпечення безперервності кругообігу та його прискорення, особливо серйозною виявилася для сільського господарства, оскільки у минулі роки в багатьох сільськогосподарських підприємств авансовані засоби не поверталися повністю і для забезпечення безперервності кругообігу вимагалось залучення додаткових ресурсів зовні. У цілому це негативно впливало на загальні результати сільськогосподарського виробництва, знижуючи його ефективність. Відзначене вимагає відповідних змін у системі підходів до визначення ефективності оборотних засобів із тим, щоб вони відповідали новим вимогам, які ставляться до господарського механізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оборотні засоби в сільському господарстві особливо інтенсивно досліджувалися в період запровадження нових методів господарювання. Суттєвий вклад у цей період у теорію та практику функціонування оборотних засобів внесли: Білоусенко Г.Ф. [1]; Денисенко Н.Г. [3]; Немчинов П.П. [9]; Льчик В.І. [4]; Ковбасюк М.Р. [5]; Лисиціан Н.С. [6]; Пизенгольц М.З. [12]; Шепотько Л.А. [13]; Полозенко Д.В. [12].

Разом із тим по таких аспектах оборотних засобів, як їх економічна сутність, склад, класифікація, джерела фінансування, планування і нормування серед економістів не було досягнуто єдності позицій.

Якщо і раніше такі обставини не дозволяли повною мірою використати потенційні можливості оборотних засобів, то з переходом на ринкові засади господарювання виник-

ла необхідність адекватних змін у механізмі управління оборотними засобами з метою одержання від них максимального ефекту.

Мета статті – в умовах докорінної перебудови економічних відносин в аграрному секторі виникла об'єктивна потреба у відповідному уточненні окремих функцій оборотних засобів у нових умовах, а також у зв'язку з цим перегляду не тільки методичних сторін їх ефективності, але і її окремих методологічних положень.

Виклад основних результатів дослідження. Нині оборотні засоби і в навчальній, і в методичній літературі розглядаються виключно з фінансових позицій тільки як фінансова частина діяльності сільськогосподарського підприємства. Не заперечуючи у принципі важливість даної сфери господарської діяльності, вважаємо, що таким чином не відображається повною мірою функціональна роль оборотних засобів у всьому відтворювальному процесі. Таке положення може призвести до негативних наслідків не тільки в методичному плані, але й у плані розробки практичних рекомендацій щодо підвищення їх ефективності.

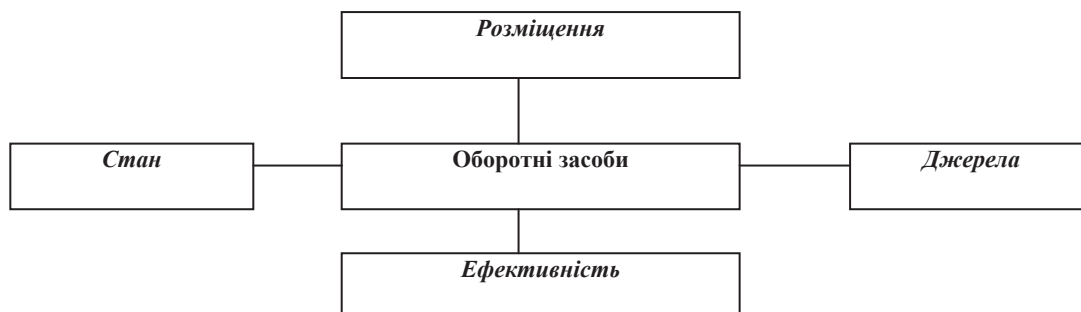
Щоб аналіз оборотних засобів повною мірою виконував своє призначення, методичний підхід до його здійснення повинен ґрунтуватися на їх економічній суті та функціональній ролі в процесі розширеного відтворення. Такий підхід надасть цільову спрямованість аналізу, щодо розв'язання конкретних задач підвищення ефективності використання оборотних засобів.

Якщо виходити з такої концепції, то чисто фінансову спрямованість аналізу оборотних засобів визнати виправданою не можна,

оскільки оборотні засоби знаходяться одночасно на всіх стадіях кругообороту. Дана обставина має суттєве значення, бо важливі не тільки наявність оборотних засобів, їх загальна маса, але і їх нерозміщення, оскільки залежно від того, куди вкладені оборотні засоби, яке співвідношення за напрямками цих вкладень багато в чому залежить не лише ефективність функціонування оборотних засобів, а й ефективність усієї господарської діяльності.

Отже, в методичному плані аналіз оборотних засобів через їхню специфічність і тому багатоплановість впливу на господарську діяльність має свої особливості, які нині не повною мірою враховуються. Як правило, виділяється один бік функціонування оборотних засобів, найчастіше фінансовий, і на ньому зосереджується увага.

Не заперечуючи в принципі можливість та доцільність поглибленого вивчення при аналізі окремих сторін функціонування оборотних засобів слід мати на увазі, що це принесе максимальну користь тільки тоді, коли такі окремі питання розглядатимуться у взаємозв'язку, в погодженні із загальним кругообігом засобів. Забезпечити виконання даної вимоги можна тільки на основі системного підходу, який полягає, по-перше, у визначенні послідовності аналітичних операцій, яка повинна впливати з економічної суті оборотних засобів, і по-друге, в обґрунтуванні системи показників, які б максимальною мірою відображали всі сторони їх функціонування. У методологічному плані дане положення можна виразити схемою (рис.)

Зміна функціонального стану оборотних засобів у процесі господарської діяльності

Джерело: Розроблено автором.

На схемі показано діапазон функціональних можливостей оборотних засобів у про-

цесі господарської діяльності. Вони систематизовані в чотири напрями, які вплива-

ють із їхньої економічної суті й ролі у процесі кругообороту і тому характеризують тією або іншою мірою стан і функціонування з різних позицій, загалом представляючи цілісну картину.

Для сільськогосподарських підприємств, характеризуючи оборотні засоби, передусім необхідно знати їх розміщення в господарському обороті. Залежно від того, на якій стадії кругообігу знаходяться оборотні засоби багато в чому залежить їхній склад – на виробничій стадії вони виступають у вигляді виробничих запасів, незавершеного виробництва, на стадії обігу – готової продукції, грошових надходжень і коштів у розрахунках. Для подальшого ефективного функціонування оборотних засобів ця обставина має істотне значення.

Знаючи як розміщуються оборотні засоби в господарському обороті, для подальшої їх характеристики необхідно мати інформацію про стан засобів як у цілому, так і в розрізі окремих елементів, а також динаміку зміни стану, що склався. У результаті такого аналізу можна потім встановлювати вплив цього фактора на розміщення оборотних засобів, а через нього – на ефективність їх функціонування.

Важливу роль у формуванні оборотних засобів, особливо в плані економічного впливу на цей процес, відіграють джерела їх створення. Слід зазначити, що цей бік аналізу найбільше розроблений, але найчастіше уявляється як весь аналіз оборотних засобів, а не його частина [1, 6, 8, 11].

І, нарешті, аналіз ефективності функціонування. Це найважливіша складова його частина, оскільки саме тут визначаються економічні результати застосування оборотних засобів, тобто практично оцінюються результати всіх попередніх дій, перевіряється їхня економічна доцільність.

З урахуванням зазначеного, в *першу групу* включають показники, які характеризують розміщення оборотних засобів, тобто як господарство розпорядилося ними, на яких стадіях кругообороту вони розміщені, їхня завантаженість у сферах виробництва й обі-

гу. Надалі цей укрупнений підрозділ деталізується такими показниками: у сфері виробництва – завантаженістю оборотних засобів у виробничих запасах, із поділом їх на запаси сільськогосподарського та промислового виробництва, у незавершеному виробництві – у витратах майбутніх періодів; у сфері обігу – завантаженістю оборотних засобів у готову продукцію, грошові надходження, в розрахунках.

У *другій групі* об'єднують показники, які характеризують стан оборотних засобів незалежно від того, на якій стадії кругообороту вони перебувають: це співвідношення між оборотними засобами, що знаходяться на різних стадіях кругообороту (виробничої, у сфері обігу); співвідношення між основними й оборотними засобами; забезпеченість оборотними засобами; динаміка руху як усієї сукупності оборотних засобів, так і окремих їхніх елементів.

У *третьої групи* входять показники, що характеризують оборотні засоби з позиції джерел їх формування. До них належать: питома вага власних і прирівняних до них засобів у всіх джерелах, у тому числі власного оборотного капіталу; питома вага залучених засобів у всіх джерелах, у тому числі кредитів банків; забезпеченість власними оборотними коштами, співвідношення власних і залучених коштів і т. ін.

Четверта група показників характеризує ефективність використання оборотних засобів. Це оборотність усієї сукупності оборотних засобів, оборотність оборотних засобів на виробничій стадії та стадії обігу окремо, оборотність окремих елементів оборотних засобів і вивільнення останніх з обороту.

Перераховані показники, що в сукупності характеризують всі сторони функціонування оборотних засобів, у систематизованому вигляді представлені в таблиці. Така систематизація показників поліпшує їх сприйняття, а формалізація розрахунків не тільки полегшує визначення традиційним способом, але й уможливорює повністю комп'ютеризувати цей процес.

Показники стану та ефективності оборотних засобів

I. Розміщення оборотних засобів	II. Стан оборотних засобів	III. Джерела формування оборотних засобів	IV. Ефективність оборотних засобів
Завантаженість оборотних засобів (Z): I.) у сфері виробництва (Zв): $Z_v = \frac{V_v}{V}$;	I. Співвідношення між основними і оборотними засобами (Kcv): $K_{cv} = \frac{V}{C}$, $K_{cvi} = \frac{V_i}{C_i}$	I. Питома вага власних і приречених до них засобів у всіх джерелах (Пвв): $П_{vv} = \frac{Д_v}{Д} \cdot 100$;	1. Оборотність оборотних засобів (Kvo): $K_{vo} = \frac{Op}{V}$ 2. Оборотність на виробничій стадії (Kовс): $K_{овс} = \frac{Op_{вс}}{V}$
1.1) у виробничих запасах (Zs): $Z_s = \frac{V_s}{V}$;	2. Співвідношення між оборотними засобами у сфері виробництва і сфері обігу (Kvvo): $K_{vvo} = \frac{V_v}{V_o}$	1.1) у тому числі власного оборотного капіталу (Пвк): $П_{vk} = \frac{Д_{vk}}{Д} \cdot 100$	3. Оборотність на стадії обігу (Kvo): $K_{vo} = \frac{P}{V_{ob}}$
1.1.1.) у виробничих запасах сільськогосподарського виробництва (Z cг.): $Z_{cg} = \frac{V_{cg}}{V}$;	3. Забезпеченість оборотними засобами (Kз): $K_z = \frac{V}{V_n}$, $K_{zi} = \frac{V_i}{V_n}$	2. Питома вага залучених засобів у всіх джерелах (Пvз): $П_{vz} = \frac{Д_{vz}}{Д} \cdot 100$,	4. Оборотність окремих (і – х) елементів оборотних засобів (Kvi): $K_{vi} = \frac{Op_i}{V_i}$
1.1.2.) у виробничих запасах промислового виробництва (Zn): $Z_n = \frac{V_n}{V}$;	4. Стабільність оборотних засобів (Kст): $K_{cm} = \frac{V_{nd}}{V_v}$, $K_{cti} = \frac{V_{ndi}}{V_i}$	2.1) у тому числі кредитів банків (Пкр): $П_{кр} = \frac{K_p}{Д} \cdot 100$	
1.2) у незавершеному виробництві (Zн): $Z_h = \frac{V_h}{V}$;	5. Динаміка надходження обігових засобів (Kдн): $K_{dn} = \frac{V}{V_{dn}}$, $K_{dni} = \frac{V_i}{V_{dni}}$	3. Забезпечення власними обіговими засобами (Oвз): $O_{vz} = \frac{H_{vz}}{V_n} \cdot 100$	
1.3) у витратах майбутніх періодів (Zmp): $Z_m = \frac{V_m}{V}$;	6. Динаміка вибуття обігових засобів (Kдв.): $K_{dv} = \frac{V}{V_v}$, $K_{dvi} = \frac{V_i}{V_{vi}}$	4. Співвідношення між власними і позиченими оборотними засобами (Kз.): $K_z = \frac{Д_v}{Д_n}$.	
1.4) у сфері обігу (Z об.): $Z_{ob} = \frac{V_o}{V}$;	7. Імобілізація обігових засобів (Kім.): $K_{im} = \frac{V_{im}}{V}$	5. Норма кредитування (Нкр.): $H_{кр} = \frac{K_p}{Д_{ф}}$.	
1.4.1.) у готовій продукції (Z пг): $Z_n = \frac{V_{ng}}{V}$;			
1.4.2.) у коштах (Zk): $Z_k = \frac{V_k}{V}$;			
1.4.3.) у розрахунках (Zp/p): $Z_{p/p} = \frac{V_{p/p}}{V}$			

Джерело: Розроблено автором.

При необхідності наведені показники можна доповнювати системою додаткових, які вже поглибленіше характеризуватимуть окремі сторони функціонування оборотних засобів. Такий підхід до аналізу, крім скорочення трудомісткості даної роботи, підви-

щує його дієвість, сприяє, системному здійсненню з залученням комп'ютерної техніки.

Якщо розглядати аналіз оборотних засобів із традиційних позицій, то системний підхід розширює його межі, надає ширшу та якіснішу інформацію для управлінських рі-

шень У цьому плані пропонується підхід знаходитися на рівні вимог, що пред'являються до організації аналітичної роботи в нинішній час. Проте якщо аналіз оборотних засобів із позицій перспективи у світлі завдань, що стоять перед агропромисловим комплексом у справі підвищення ефективності виробництва, то навіть такі, порівняно нові нетрадиційні підходи, в найближчій перспективі не зможуть задовольнити повною мірою вимоги виробництва. Тому необхідно вже тепер шукати нові підходи в організації аналітичної роботи стосовно оборотних засобів, які б давали змогу глибше розкривати міру їхнього впливу на ефективність кінцевих результатів [12].

Одним із нових і перспективних підходів, у напрямі яких, на наш погляд, слід вести пошук подальшого вдосконалення аналізу оборотних засобів, є функціонально-вартісний аналіз. Даний метод застосовується нині головним чином у промисловості при поглибленому дослідженні технологічних процесів у взаємозв'язку з вартістю. Технологічний процес розглядається не тільки з погляду поліпшення споживчих якостей виробів, що виготовляються, але й вартості здійснення функцій.

На нашу думку, елементи такого підходу можна застосовувати і при аналізі оборотних засобів, тому що вони через свою специфіку мають великий діапазон впливу на процес кругообігу не тільки в просторі, а й у часі. Авансовані кошти знаходяться в процесі кругообігу певний час, виконуючи при цьому різні функції, і загальний результат від функціонування оборотних засобів визначається не тільки сукупною величиною їх вкладень, але й розміром вкладень кожного виду оборотних засобів, а також часом вступу до кругообігу як усієї їхньої маси, так і кожного елементу.

Цю обставину нині не враховують при аналізі оборотних засобів, що не дає змогу повною мірою розкрити їхні потенційні можливості в процесі функціонування. Оцінка ефективності оборотних засобів тільки за величиною їхнього споживання недостатня, особливо для сільськогосподарського виробництва, через можливість прояву негатив-

ної тенденції прагнення до їхньої економії на шкоду кінцевому результату.

Враховуючи викладене, при поглибленішому аналізі функціонування оборотних засобів їхнє вивчення необхідне у взаємозв'язку із технологією виробництва як у цілому, так і окремих видів сільськогосподарської продукції.

Отже, системний підхід до аналізу дає можливість вивчати оборотні засоби не взагалі, а у взаємозв'язку із функціональною роллю в процесі розширеного відтворення, чим досягається обґрунтованіша оцінка їх потенційних можливостей, що сприятиме підвищенню ефективності функціонування не тільки оборотних засобів, але й сільськогосподарського виробництва загалом.

Для визначення ефективності функціонування оборотних засобів рекомендуються такі показники: *коефіцієнт оборотності, коефіцієнт завантаженості й тривалість одного обороту*. Аналітично їх виражають формулами:

$$K_{об} = \frac{Op}{\bar{V}}; \quad K_s = \frac{V}{Op}; \quad Td = \frac{\bar{V} \cdot 360}{Op},$$

де $K_{об}$, K_s , Td – відповідно оборотності, завантаження, тривалість одного обороту;

Op – річний оборот;

$\bar{V}$ – середньорічна вартість оборотних засобів.

Із наведених формул видно, що з перерахованих показників основним є коефіцієнт оборотності, решта (коефіцієнт завантаженості, тривалість одного обороту) – похідні від нього. Це підтверджується нескладними аналітичними перетвореннями:

$$K_s = \frac{\bar{V}}{Op} = \frac{1}{K_{об}}, \quad Td = \frac{\bar{V} \cdot 360}{Op} = \frac{360}{K_{об}} = K_s \cdot 360.$$

Щодо правомірності використання даних показників як вимірника ефективності функціонування оборотних засобів у більшості економістів немає заперечень. Проте відсутня єдність з даного питання. Дискусії в основному ведуться за двома напрямками: щодо можливості її вимірювання одним показником, у даному випадку оборотність, і щодо методики розрахунку цього показника.

При цьому економісти, які ставлять під сумнів правомірність використання показ-

ника оборотності як вимірника ефективності функціонування оборотних засобів, у свою чергу також не єдині у своїх думках. Одні з них повністю заперечують показник оборотності, інші – вважають його або допоміжним до інших показників, або одним із показників у системі ефективності.

Основним аргументом, який висувається проти показника оборотності як показника ефективності функціонування оборотних засобів, є той момент, що ефективність, як правило, зв'язується з прибутком. Враховуючи це, і пропонується визначати не оборотність, а віддачу оборотних засобів або їхню окупність, зіставляючи оборотні засоби з прибутком.

Основним недоліком такого підходу до визначення ефективності оборотних засобів є те положення, що прибуток створюється за участю не тільки оборотних, але й основних засобів. І визначити частку участі кожного виду засобів у цьому процесі досить складно.

На нашу думку, хоч даний аргумент і є суттєвим, все ж не в цьому головна причина того, що віддача та окупність характеризують ефективність оборотних засобів. Вона впливає з їх призначення, яке, як раніше наголошувалося, полягає в підтримці безперервності кругообігу і якнайшвидшого проходження всіх його стадій. Це ж може досягатися як за рахунок прискорення просування засобів на кожній стадії кругообігу, так і за рахунок скорочення розміру засобів у стані запасів.

У тому та в іншому випадку цей процес характеризується показником, що відображає швидкість кругообігу авансованих коштів. І ніякий інший показник не в змозі характеризувати саме цей бік економічного стану тієї частини засобів, яка називається оборотною. Всі інші показники за всієї їх важливості характеризують інші фактори процесу кругообігу, але тільки не швидкість руху засобів. Для оборотних же засобів, насамперед, важлива саме ця обставина, тому що для процесу виробництва в цьому випадку визначальним є не його здійснення, тобто вихідний момент, а те, щоб він відбувався при мінімальному розмірі авансових засобів.

Отже, тільки тоді той або інший показник правильно відображатиме ефективність, якщо він впливає з суті економічного явища. Таким для оборотних засобів є показник оборотності. Він характеризує суть ефективності функціонування оборотних засобів, яка полягає в прискоренні їх оборотності. Усі інші показники відображають вплив оборотних засобів на загальну ефективність виробництва. Вони певною мірою також показують ефективність функціонування оборотних засобів, але опосередковано через інші фактори. Оборотність же характеризує конкретну мету функціонування оборотних засобів – у максимально короткі терміни проходити кожен етап кругообігу й у такий спосіб швидше здійснювати загальний кругообіг. Якщо це досягається, то вбачається й кінцева мета – підвищення ефективності всього сільськогосподарського виробництва.

Вважаємо, що при розгляді ефективності функціонування оборотних засобів у сільському господарстві необхідно виходити із загальної методології даного питання. Немає підстав відмовлятися від загальноприйнятої концепції щодо того, що реалізація відображає загальний оборот засобів за певний проміжок часу. Інша справа, що даний показник стосовно сільськогосподарських підприємств не зважає на їхню специфіку. Але тільки через це зовсім не обов'язково взагалі відмовлятися від даного показника.

Важливим моментом визначення річного обороту є оцінка складових його компонентів. Із цього питання також немає єдності поглядів. Одні економісти вважають правильним, коли реалізацію в оборот включають за фактичними цінами [2; 5], інші – за собівартістю [3; 4]. При цьому окремі автори, виступаючи за реалізацію за фактичними цінами, потім виключають із неї прибуток [10].

На нашу думку, для визначення оборотності оборотних засобів необхідно показувати реалізацію за собівартістю. При цьому виходимо з міркувань, на які звертав свого часу увагу К. Маркс. Він писав: «У торговій практиці оборот звичайно обчислюється неточно. Вважають, що капітал обернувся один раз, якщо сума реалізованих товарних цін досягає суми всього вкладеного капіталу. Але тільки тоді може закінчуватися пов-

ний оборот, коли сума витрат виробництва реалізованих товарів дорівнює сумі всього капіталу» [7, с. 250].

Найістотнішим аргументом, який висувають супротивники відображення реалізації за собівартістю, є та обставина, що у такому разі при підвищенні собівартості прискорюється оборотність оборотних засобів. Дійсно, за інших рівних умов так і буде й це об'єктивна реальність, оскільки швидкість обороту залежить від інтенсивності споживання засобів. Якщо вважати по-іншому, результат буде спотвореним.

Крім зазначеного при розгляді даного питання, необхідно враховувати ще один момент. Чомусь вважається, що збільшення споживання матеріальних ресурсів повинне відбуватися при незмінних їхніх запасах. Теорія і практика доводять, що величина запасів, як правило, зростає зі збільшенням споживання предметів праці. Отже, якщо зростає споживання оборотних засобів у даному році та при цьому не збільшилися ресурси, що знаходяться постійно у запасі, то оборотність їх зросла. Який результат прискорення руху оборотних засобів – це вже інше питання, і тому воно повинно характеризуватися іншими показниками. Але слід зазначити, що за всіх інших рівних умов, прискорення оборотності позитивно позначається на загальній ефективності сільськогосподарського виробництва.

Крім річного обороту, як впливає з раніше наведеної формули, для визначення оборотності необхідне відображення самих оборотних засобів. Із даного питання значно менше розбіжностей. Абсолютна більшість економістів сходяться на тому, що оборотні засоби в даному випадку повинні прийматися в середньорічному обчисленні.

Другий показник характеризуватиме відносну (порівняльну) ефективність функціонування оборотних засобів, тобто ефективність, яка склалася з урахуванням певних умов. Це стосується таких елементів оборотних засобів, як корми (К), насіння (Н), продукція власного виробництва (П). Для досягнення однакових вихідних позицій приймається їхня фактична наявність, але в межах встановленого нормативу. З урахуванням

цього річна розрахункова сума оборотних засобів (С_{ор}) становитиме:

$$C_{op} = (K, C, П) \geq H.$$

Тоді відносна (порівняльна) ефективність функціонування оборотних засобів (K_{оп}) виражатиметься відношенням річного обороту (О_р) до розрахункової суми оборотних засобів (V):

$$K_{op} = \frac{O_p}{V}.$$

Звичайно, певна умовність при такому визначенні ефективності функціонування оборотних засобів допускається. Але ця умовність, на наш погляд, виправдовується тим, що одержаний таким чином коефіцієнт оборотності враховує вплив вище відмічених чинників і тому об'єктивніше відображає зусилля конкретного колективу.

Такий показник можна зіставляти між окремими підприємствами, об'єднаннями й оцінювати його відносний рівень. Але для того, щоб знати наскільки величина порівняльного коефіцієнта оборотності відносна, обчислюється абсолютний коефіцієнт оборотності. Разом два ці показники уможливають об'єктивно оцінювати досягнутий рівень ефективності функціонування оборотних засобів у кожному конкретному випадку.

Наведені показники характеризують оборотність усієї сукупності оборотних засобів, яку має в своєму розпорядженні підприємство. Проте, на нашу думку, цього недостатньо, щоб докладно судити про всі сторони ефективності функціонування авансованої вартості. Для цього потрібні допоміжні показники, але не такі як вживані нині тривалість одного обороту або закріплення оборотних засобів. Ці показники не є допоміжними, оскільки вони похідні від коефіцієнта оборотності та відображають, природно, його величину, тільки в інших вимірниках. Мається на увазі система таких показників, які б характеризували або їхню ефективність на окремих стадіях кругообігу, або ефективність окремих видів оборотних засобів.

Нині такі показники не застосовуються. І мабуть певну роль відіграла в цьому та обставина, що окремі економісти даний підхід вважають теоретично невірним [4].

Ми не поділяємо таку думку. Вважаємо, що оскільки авансована вартість послідовно проходить три стадії кругообороту, то очевидно, що швидкість останнього залежатиме від швидкості проходження його окремих ділянок. І якщо визнається теоретично вірним визначення швидкості руху авансованих засобів по всьому циклу, то повинно визнаватися правомірним визначення цього ж і на окремих стадіях.

На *першій і третій* стадіях оборотні засоби приймають функціональну форму обігового капіталу, на *другій* – форму оборотного капіталу. Очевидно, що в такому розрізі доцільно визначати й ефективність функціонування оборотних засобів, тобто швидкість руху оборотного та обігового капіталів. При цьому, для забезпечення зіставності показників необхідно обчислювалувати їх на тій же методичній основі, що й ефективність усієї сукупності оборотних засобів.

Отже, показники ефективності залишаються ті самі. Що стосується первісних даних, то середньорічна величина як оборотного капіталу, так і обігового береться як роздільні складові частини всієї сукупності оборотних засобів, раніше прийнятих для обчислення їх ефективності.

Дещо складніша ситуація з річним оборотом. У даному випадку його не можна поділити на частини, що припадають на оборотний і обіговий капітали. Тому річний оборот визначається, виходячи зі сфери обслуговування кожним видом оборотних засобів своєї стадії.

Це означає, що оскільки оборотний капітал функціонує на виробничій стадії, то й ефективність його функціонування має визначатися тим, як він обслуговує дану стадію. У конкретній формі це виявляється швидкістю руху авансованої вартості на даному етапі.

Після закінчення виробничого процесу авансована вартість продовжує свій рух у функціональній формі обігового капіталу. Тобто, для оборотного капіталу кругооборот завершився. Для сільськогосподарського виробництва таким моментом завершення буде одержання продукції.

Отже, річний оборот оборотного капіталу для сільськогосподарських підприємств на

виробничій стадії дорівнюватиме споживанню предметів праці до моменту одержання готової продукції. Визначається він за допомогою вирахування з усіх витрат на виробництво продукції (виробнича собівартість) витрат на оплату праці, відрахувань до централізованих фондів соціального страхування, амортизаційних відрахувань, послуг сторонніх організацій, страхових платежів.

Знаючи річний оборот (Op) і середньорічну вартість оборотного капіталу (V), визначається їхня оборотність за формулою, аналогічною оборотності оборотних засобів, а саме:

$$K_{ок} = \frac{Op}{V}.$$

Ефективність функціонування обігового капіталу ($K_{об.к}$) визначається таким же чином. Тільки за початкову базу для обчислення оборотності крім середньорічної їх наявності (V) береться виручка від реалізації (P):

$$K_{об.к} = \frac{P}{V}.$$

Вважаємо такий підхід правомірним тому, що обіговий капітал за своєю суттю зв'язаний та обслуговує головним чином процес реалізації. І чим при меншій його наявності він здійснюватиметься, тим ефективніше, за інших рівних умов, функціонуватиме обіговий капітал.

Переваги відособленого визначення ефективності функціонування оборотного і обігового капіталів, крім вище зазначеного, виражаються ще й у тому, що при такому підході з'являється можливість визначення ефективності функціонування оборотного капіталу з більшою деталізацією: у розрізі класифікаційних груп, окремих видів виробничих запасів. Зокрема, по виробничих запасах у сільськогосподарських підприємствах після визначення оборотності по всьому оборотному капіталу можна визначати ефективність використання виробничих запасів із поділом їх на запаси сільськогосподарського і запаси промислового виробництва, а потім по кожному виду оборотних засобів:

$$K_{oi} = \frac{Op_i}{V_i},$$

де K_{oi} – коефіцієнт обертання i -го виду оборотних засобів;

O_{pi} – річний оборот i -го виду оборотних засобів.

Висновки. Обґрунтовано критерій ефективності функціонування оборотних засобів і обіговість як його вираз. У зв'язку з цим запропоновано: визначити два показника ефективності – абсолютну і відносну; річний оборот обчислювати за собівартістю реалізованої продукції; при обчисленні відносної ефективності вводити обмеження по запасах сільськогосподарського виробництва; визначити окремо ефективність використання кожного виду оборотних засобів.

Переваги запропонованого порядку визначення ефективності функціонування оборотних засобів проявляються у створенні

стрункої системи оціночних показників ефективності як сукупності оборотних засобів, так і окремих їх елементів, підвищенні достовірності одержаних результатів, внаслідок чого з'являється можливість ґрунтовнішого і глибшого аналізу ефективності оборотних засобів, що створює умови для дієвішого управління всією сукупністю фінансових і матеріальних ресурсів, посилення дії економічних важелів для підвищення їх ефективності.

Дослідження функціонування оборотних засобів у відповідності із запропонованою методологією показало, що прискорення обігу оборотних засобів суттєво впливає на всі сторони ефективності сільськогосподарського виробництва.

Список використаних джерел

1. Белоусенко Г.Ф. Организация оборотных средств в агропромышленных объединениях. – 1986. – 220 с.
2. Герасимович А.М. Використання оборотних засобів у сільському господарстві / А.М. Герасимович – К.: Урожай, 1970. – 104 с.
3. Денисенко Т.А. К вопросу об исследовании оборотных средств совхозов / Т.А. Денисенко – Минск: Урожай, 1976. – 96 с.
4. Ильчик В.И. Организация оборотных средств совхозов / В.И. Ильчик - Минск: Урожай, 1976. – 96 с.
5. Ковбасюк М.Р. Анализ эффективности оборотных средств предприятия / М.Р. Ковбасюк – Киев – Одесса: Вища школа, 1975. – 126 с.
6. Лисициан Н.С. Оборотные средства в системе воспроизводственных процессов / Н.С. Лисициан – М.: Наука, 1986. – 288 с.
7. Маркс К. Капитал. Т. 1 / К. Маркс. – Процесс производства капитала. – М. Политиздат, 1970.
8. Мусияка Ю.Г. и др. Оборотные средства колхозов. – К.: Урожай, 1980. – 132 с.
9. Немчинов П.П. Об исчислении оборачиваемости оборотных средств / П.П. Немчинов // Учет и финансы в колхозах и совхозах. – 1965. – № 2. – С. 16-20.
10. Осадец С.С. Об анализе эффективности использования оборотных средств в колхозах / С.С. Осадец // Проблемы совершенствования финансов в колхозах и совхозах. – К.: Урожай, 1973. – С. 124-125.
11. Пизенгольц М.З. Оборотные средства колхозов / М.З. Пизенгольц – М.: Экономика. 1968. – 166 с.
12. Полозенко Д.В. О нормировании оборотных средств в колхозах / Д.В. Полозенко, М.Я. Демьяненко // Деньги и кредит. – 1980. – № 6. С. 24-26.
13. Шепотько Л.А. Рентабельность сельскохозяйственного производства и показатели ее измерения / Л.А. Шепотько – К.: Урожай, 1971. – 156 с.
14. Ющенко В.А. Экономика агропромышленного комплекса / В.А. Ющенко // Деньги и кредит. – 1985. – № 1. – С. 51-59.
15. Ulrich Koester. Grundzuge der Landwirtschaftlichen Marktlehre / Ulrich Koester. Munchen: Verlag Franz Vahlen GmbH. – 2010. – 486 s.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2012 р.

*